Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi /Journal of Turkish Social Sciences Research
Ekim 2025 Cilt:10 Sayı:2
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Gaziantep

MİNSK GRUBU DAĞLIK KARABAĞ'DA NEDEN BAŞARISIZ OLDU?: MİNSK GRUBU EŞ BAŞKANLARININ TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Pelin ALİYEV
pelin.aliyev@hku.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2466-2132

Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL
togrul65@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5014-2013

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ meselesine barışçıl bir çözüm bulmalarını teşvik etmek ve arabuluculuk faaliyetlerini yürütmek amacıyla 1992 yılında kurulan AGİT Minsk Grubu'nun neden başarısız olduğunu incelemektir. Bir dizi girişime rağmen, Minsk Grubu, bu meseleye kalıcı bir çözüm üretememiş ve 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı ile bu işlevsizliği kanıtlanmıştır. Azerbaycan'ın Karabağ'da egemenliğini yeniden tesis etmesi sonrasında taraflar arasında Minsk Grubu'ndan bağımsız olarak barış görüşmeleri başlamış ve iki lider bu grubun feshedilmesi çağrısında bulunmuştur. Araştırma, üç eş başkan ülke ABD, Fransa ve Rusya arasındaki bölgesel rekabet ve çıkar çatışmalarının Minsk Grubu'nun ve eş başkanlık kurumunun işlevsiz kalmasının en belirgin nedenleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, realizmin söz konusu işlevsizliği açıklamada faydalı bir çerçeve sunabileceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, AGİT Minsk Grubu, Büyük Güç Rekabeti, Dağlık Karabağ, Realizm.

Jel Kodları: D74, F51, F53.

WHY DID THE MINSK GROUP FAIL IN NAGORNO-KARABAKH?: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CO-CHAIRS' ATTITUDES

ABSTRACT: The aim of this study is to examine why the OSCE Minsk Group, established in 1992 to promote a peaceful resolution to the Nagorno-Karabakh issue between Azerbaijan and Armenia and to carry out mediation efforts, has failed. Despite a series of initiatives, the Minsk Group was unable to produce a lasting solution to the issue, and its ineffectiveness was demonstrated by the outbreak of the Second Karabakh War in 2020. Following Azerbaijan's restoration of sovereignty over Karabakh, peace talks between the parties began independently of the Minsk Group, and the two leaders called for its dissolution. The study argues that regional rivalries and conflicts of interest among the three co-chair countries — the United States, France, and Russia — are the most significant reasons for the ineffectiveness of both the Minsk Group and the co-chairmanship institution. In this context, it is emphasized that realism provides a useful framework for explaining this ineffectiveness.

Keywords: Mediation, OSCE Minsk Group, Great Power Competition, Nagorno-Karabakh, Realism.
Jel Codes: D74, F51, F53.

Makale Gönderim Tarihi: 08.09.2025 Makale Kabul Tarihi: 20.10.2025

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Aliyev, P. ve İsmayıl,T. (2025). Minsk Grubu Dağlık Karabağ'da Neden Başarısız Oldu?: Minsk Grubu Eş Başkanlarının Tutumlarının Karşılaştırmalı Analizi, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2),34-48.

1. GİRİŞ

Arabuluculuk, çatışmaların yıkıcı etkilerini azaltma ve barışçıl çözüm süreçlerine anlamlı bir katkı sağlama potansiyeline sahip olan üçüncü taraf müdahalesinin etkili ve önemli bir yoludur (Yılmaz, 2012). Uluslararası hukukta kuvvet kullanımının yalnızca bazı istisnai durumlarda meşru kabul edilmesi nedeniyle uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, öncelikli bir yöntem olarak önem kazanmıştır (Bercovitch ve Jackson, 2009: 32). Arabuluculuk üçüncü bir devlet, bir uluslararası örgüt veya bir birey tarafından uyuşmazlığın tarafları ile doğrudan görüşmeler yaparak, bu görüşmelere katılarak ya da tarafları sürece dahil etmek için ikna ederek, uyuşmazlığın çözümüne katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir süreçtir (Zartman & Touval, 2007: 437–438).

Dağlık Karabağ, uzun yıllar boyunca arabuluculuk faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgesel uyuşmazlıklardan biridir. Güney Kafkasya bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ krizinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hızla tırmanması ve sıcak çatışmaya dönüşmesi bölgesel güvenlik açısından ciddi bir tehdit oluşturmuş ve uluslararası toplum söz konusu krize müdahil olmuştur. Bu çerçevede, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çatısı altında arabuluculuk faaliyetleri başlatılmıştır. 1992 yılında AGİT bünyesinde Minsk Grubu kurulurken 1994 yılında Budapeşte'de düzenlenen AGİT Zirvesi'nde eş başkanlık mekanizması oluşturulmuş ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve Rusya eş başkan ülkeler olarak belirlenmiştir. Ancak meseleye yıllardır kalıcı bir çözüm üretememeleri Minsk Grubu'nun eleştirilmesine ve etkinliğinin doğrudan çatışmanın taraflarınca sorgulanmasına neden olmuştur. Örneğin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, AGİT Minsk Grubu'nun, sorunun çözümü için hiçbir şey yapmadığını ve eş başkanların yıllarca yürüttüğü müzakere sürecinin Azerbaycan topraklarının işgalinin sürdürülmesine hizmet ettiğini ifade etmiştir (Rehimov, 2024). Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ise Minsk Grubu eş başkanları ve üyelerinin birbirleriyle iletişim kuramadıklarını, bunun da bu grubun fiilen var olmadığı anlamına geldiğini dile getirmiştir (ARKA News Agency, 2024). Nitekim 8 Ağustos 2025'te Washington'da gerçekleştirilen ABD-Azerbaycan-Ermenistan üçlü zirvesinde bu iki lider, Minsk Grubu'nu kapatma taleplerini iletmiş ve zirvenin hemen ardından iki ülke dışişleri bakanları grubun feshedilmesi için AGİT'e ortak başvuruda bulunmuştur (Keskinkılıç, 2025). 1 Eylül 2025 tarihinde ise AGİT Bakanlar Konseyi Minsk Süreci'nin sona erdirilmesi ile ilgili bir karar almıştır.

Yıllar boyunca taraflar arasında yaşanan kısa süreli silahlı çatışmaların İkinci Karabağ Savaşı olarak adlandırılan geniş çaplı bir savaşa dönüşmüş olmasını AGİT Minsk Grubu'nun krizin barışçıl yollarla çözümü için yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinde başarısız olduğunun en belirgin kanıtı olarak kabul etmek gerekir. Bu doğrultuda bu makale, AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ'da başarısız olmasının temel sebebini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada özellikle ABD, Fransa ve Rusya'nın arabuluculuk sürecindeki tutumlarına odaklanılmaktadır. Eş başkanlık görevini yürüten bu ülkelerin söz konusu süreçteki tutumları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu noktada bu üç ülkenin tutumlarını ve Minsk Grubu'nun başarısızlığını anlamada açıklayıcı bir çerçeve sunması nedeniyle realist teori dikkate alınmaktadır.

Bu çalışma, AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ krizine yönelik arabuluculuk girişimlerinin neden başarısız olduğunu analiz etmeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Çalışmanın verileri, doküman analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Bu kapsamda, uluslararası hukuk metinleri, resmî açıklamalar, lider söylemleri ve akademik literatür incelenmiş ve değerlendirilmiştir. AGİT Minsk Grubu içinde yer alan eş başkanlık rolü üstlenen üç büyük gücün (ABD, Fransa ve Rusya) arabuluculuk sürecindeki rollerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması ve bu ülkelerin ulusal çıkar temelli dış politika önceliklerinin, Minsk Grubu'nun işlevsizleşmesinde nasıl belirleyici bir rol oynadığının ortaya konulması, çalışmanın ayırt edici yönünü oluşturmaktadır. Araştırma iki önemli argümana dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, AGİT Minsk Grubu'nun ve eş başkanlık mekanizmasının arabuluculuk faaliyetlerinde işlevsiz kaldığı ve başarısız olduğudur. İkincisi ise, eş başkan ülkeler arasındaki bölgesel rekabet ve çıkar çatışmalarının bu işlevsizliğin ve başarısızlığın temel nedeni olduğudur.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, AGİT'in kuruluş felsefesi ve değişen güvenlik anlayışı ile AGİT Minsk Grubu hakkında bilgi verilmektedir. İkinci olarak, Karabağ'ın neden ve nasıl bir rekabet alanına dönüştüğü açıklanmakta ve Karabağ'da yaşanan iki savaş üzerinde durulmaktadır. Son olarak, AGİT Minsk Grubu eş başkanlarının Dağlık Karabağ meselesindeki tutumları incelenmektedir.

2. AGİT, MİNSK GRUBU VE EŞ BAŞKANLIK MEKANİZMASI

Devletler arasındaki iş birliği ve dayanışmayı somutlaştıran bir yapı olarak uluslararası örgütler (Çam, 2005: 279), uluslararası politikanın en önemli aktörlerinden biridir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında nicel olarak ciddi bir artış gösteren uluslararası örgütler, farklı kriterlere göre sınıflandırılmakla birlikte (Arı, 2006: 83) çalışmalarda yaygın olarak coğrafi dağılımlarına göre yapılan sınıflandırma esas alınmakta ve buna göre örgütler evrensel uluslararası örgütler ve bölgesel uluslararası örgütler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Dedeoğlu, 1998: 19-20). Coğrafi kriter esas alındığında bölgesel örgütler kategorisinde yer alan AGİT, kendisini "dünyanın en geniş bölgesel güvenlik örgütü" olarak tanımlamaktadır (OSCE, [web], 2025a). AGİT, Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemin hâkim olduğu bir ortamda ortaya çıkan en önemli bölgesel iş birliklerinden birisidir. 1975 yılından itibaren bir dizi zirve, konferans ve toplantı düzenlenmiştir. 1979 yılında Afganistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından işgal edilmesi ise, Nihai Senet'in siyasi taahhütlerle sınırlı kaldığını göstermiştir. 1980 yılında ABD Başkanı Reagan'ın söylemlerinde Soğuk Savaş vurgusunun artması iki blok arasında güvenlik temelli iş birliği umutlarının da zayıflamasına neden olmuştur. Ancak 1989 yılında Doğu Bloku'nun dağılmaya başlamasıyla bu durum değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle bu dönemin koşullarına göre şekillenmiş olan AGİT, tıpkı diğer uluslararası örgütler gibi bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir (Aktoprak, 2013: 130). SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloku'nun çözülmesi sadece yeni devletlerin ortaya çıkması anlamına gelmiyordu. Bu dönem aynı zamanda yeni güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yeni dönem AGİT için yeni tehditler anlamına geliyordu (Galbreath, 2007: 40).

Süper güçler arasındaki olası savaşları önlemek üzere tasarlanan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Varşova Paktı gibi örgütlerin aksine AGİT, diyaloğu teşvik etmek üzere kurulmuştu ve bu nedenle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan meselelere daha iyi yanıt verebilecek bir konuma sahipti (Mosser, 2015: 10). Soğuk Savaş'ın sona ermesi, özellikle uzun süredir bastırılmış etnik, ulusal ve dini çatışmaların alevlenmesine neden olmuş ve diğer örgütler gibi AGİT de yeni zorluklara uyum sağlamak zorunda kalmıştır (Steinberg, 1992: V). Bu zorlukların üstesinden gelmek için AGİT yeni kurumlar geliştirmek ve sorun yönelimlerini yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. Bir dizi zirveden kurumsallaşmış bir örgüte dönüşmüş ve örgüt bünyesinde örgütün hedeflerini destekleyecek çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın sona ermesi örgütün dinamik bir değişime uğramasını da beraberinde getirmiştir (Galbreath, 2007: 1-2). Doğu Bloğunun çöküşüyle birlikte AGİT, tüm Avrupa ülkeleri arasında barışı sağlamak ve iş birliğini geliştirmek için ideal bir çerçeve olarak görülmüştür (Charpentier, 2002: 84). Böylece bu dönemde düzenlenen bir dizi zirve aracılığıyla AGİT'in yeni yapısı şekillendirilmiştir.

Konsey, 1992 yılında Helsinki'de yaptığı toplantıda Dönem Başkanı'ndan Ermenistan ve Azerbaycan'ı ilgilendiren Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili olarak mümkün olan en kısa sürede bir konferans düzenlemesini talep etmiştir. Bu etkinlik, Minsk'te gerçekleştirilecek ve barışçıl bir çözüme yönelik müzakereler için bir forum sağlayacaktı. 1994 yılında AGİT Budapeşte Zirvesi, böyle bir konferansın gerçekleşebileceği koşulların yaratılması için çalışmaya devam eden Minsk Grubu'nu kurdu. Minsk Grubu'nun daimî üyeleri Belarus, Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya ve Türkiye'nin yanı sıra Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Dönüşümlü olarak AGİT Troykası da daimî üyedir (OSCE, [web], 2025b).

Faaliyetleri Minsk Süreci olarak bilinen Minsk Grubu, AGİT'in Dağlık Karabağ sorununa barışçıl bir çözüm bulma çabalarına öncülük etmiştir. Grubun eş başkanlığını Fransa, Rusya Federasyonu ve ABD yürütmüştür. Budapeşte Zirvesi kararını takiben, 23 Mart 1995 tarihinde Dönem Başkanı, Minsk Grubu Eş Başkanlarını, müzakere sürecini güvence altına alacak şekilde çatışmanın çözümü için uygun bir çerçeve sağlamak; Minsk Konferansı'nın toplanmasına izin vermek için tarafların silahlı çatışmanın sona erdirilmesi konusunda bir anlaşmaya varmalarını sağlamak ve AGİT çok uluslu barış güçlerini konuşlandırarak barış sürecini desteklemekle görevlendirmiştir. Bu hedeflere tam olarak ulaşılması halinde Minsk Süreci başarılı bir şekilde sonuçlanmış sayılacaktı (OSCE, [web], 2025c).

Ancak 8 Ağustos 2025'te Washington'da gerçekleştirilen ABD-Azerbaycan-Ermenistan üçlü zirvesinde bu iki liderin Minsk Grubu'nu kapatma taleplerini iletmesi ve zirvenin ardından iki ülke dışişleri bakanlarının grubun feshedilmesi için AGİT'e ortak başvuruda bulunmaları (Keskinkılıç, 2025) sonrasında 1 Eylül 2025 tarihinde AGİT Bakanlar Konseyi 21 yıldır devam eden Minsk Süreci'nin sona erdirilmesi ile ilgili bir karar almış ve böylece grubun resmi olarak sona erme süreci başlatılmıştır.

3. KARABAĞ SAVAŞLARI

Dağlık Karabağ, Kafkasya coğrafyasında, Azerbaycan ile Ermenistan arasında tarihsel bir uyuşmazlığa neden olan bir bölgedir. Güney Kafkasya'nın coğrafi ve stratejik konumu göz önüne alındığında, Dağlık Karabağ; Ermenistan, İran ve Rusya gibi ülkelerin dikkatini ve ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Bugün bu bölgenin bir mesele olarak anılmasında bu üç ülkenin de gerek doğrudan gerekse dolaylı etkisi olmuştur. 1828 yılında Rusya ve İran arasındaki savaşı sona erdiren Türkmençay Antlaşması çerçevesinde Çarlık Rusya tarafından Ermenilerin bu bölgeye yerleştirilmesi yönünde bir iskân politikası izlenmiştir. Bu adım, bölgenin etnik yapısını belirgin bir değişme uğratmış olup günümüze kadar sürecek olan Dağlık Karabağ meselesinin de temellerini atmıştır (Kişi, 2022: 3). Çarlık Rusya'nın stratejik emelleri doğrultusunda etnik yapısını şekillendirdiği Dağlık Karabağ, 20. yüzyılda özellikle de özerk bir bölge olarak yönetildiği SSCB döneminde Azerbaycan ve Ermenistan arasında büyük çaplı bir krize dönüşmüştür. Gerek Ermenistan'daki gerekse bu bölgede yaşayan Ermenilerin Dağlık Karabağ'a yönelik Azerbaycan'ı rahatsız edecek talepleri giderek artış gösterse de bunlar Moskova tarafından geri çevrilmiştir (Eyvazlı, 2017; Askerov, 2020: 56-57). Taleplerine olumlu yanıt alamayan Ermeniler, 1948'den 1988'e kadar Ermenistan'daki Azerbaycanlılara yönelik kapsamlı bir sürgün politikası izlemişlerdir (Askerov, 2020: 56-57).

Şubat 1988'de anlaşmazlık daha belirgin hale gelmiştir. SSCB'nin zayıflaması ve ardından dağılması ile bölgedeki çatışmalar farklı bir boyuta ulaşmıştır. Her ne kadar bu tarihin ardından Dağlık Karabağ'daki mücadele iki bağımsız ülke arasında cereyan etse de küresel güçlerin de müdahil olduğu bir sürece evrilmiştir (Kişi, 2022: 2). Ermenistan'ın bölge üzerindeki sürekli talepleri ve Moskova hükümetinin bu soruna etkin bir çözüm sunmaması, Azerbaycan ile Ermenistan arasında silahlı çatışmanın zirveye ulaşmasına yol açmıştır. Üstelik 20 Şubat 1988'de Karabağ Ermenileri Ermenistan'a bağlanma kararı almış, ancak bu karar Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından kabul edilmemiştir (Eyvazlı, 2017: 58). SSCB, 28 Kasım 1989'da Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan idaresine verilmesi yönünde bir karar almıştır. Ermenistan bu kararı tanımayarak 1 Aralık 1989'da bu bölgeyi ilhak ettiğini açıklamış ve karşılıklı saldırılar artarak devam etmiştir (Eyvazlı, 2017: 59).

Öte yandan 1988'den itibaren, SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerde güçlenen milliyetçilik hareketleri, Azerbaycan SSC ve Ermenistan SSC topraklarında da etkisini göstermiş ve bunun bir yansıması olarak 1989 yılında Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) ve Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) adlı partiler faaliyete geçmiştir (Canar, 2012: 26). Azerbaycan'da etkisini kaybetmek istemeyen Sovyetler, 20 Ocak 1990'da başkent Bakü'ye askeri müdahalede bulunmuş ve Azerbaycan vatandaşlarına yönelik büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. Saldırılar nedeniyle Azerbaycan'da Sovyet karşıtlığı yükselmiştir. Ağustos 1991'de Gorbaçov'a düzenlenen başarısız darbe girişimi, SSCB'nin dağılma sürecini hızlandırmış ve 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan, SSCB'den bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından, Karabağ Ermenileri sözde Artsak Ermeni Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Azerbaycan Parlamentosu tarafından bu karar hem Azerbaycan Anayasası hem de SSCB Anayasası'na aykırılığı gerekçesi ile kınansa da Dağlık Karabağ krizi varlığını korumaya devam etmiştir. Rusya Federasyonu'nun desteğini alan Ermeniler, Karabağ köylerine saldırarak sivil halka yönelik katliamlarını sürdürmüştür. Rusya'daki Boris Yeltsin ve Kazakistan'daki Nursultan Nazarbayev hükümetleri, çatışmayı sona erdirmek için bir anlaşma imzalamasına rağmen Ermeniler saldırılara devam etmiştir (Yılmaz, 2013: 98; Eyvazlı, 2017: 59-60).

26 Şubat 1992'de Rus ve Ermeni askerî birlikleri tarafından Hocalı'da Azerbaycan halkına yönelik bir soykırım gerçekleştirilmiştir. 613 kişinin öldürüldüğü ve 1000 kişinin ağır yaralandığı bu olay, tarihin en trajik soykırımlarından biri olarak kayda geçmiştir. Hocalı Soykırımı'ndan dört gün sonra, 2 Mart 1992'de Azerbaycan, Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmuştur. BM, Karabağ'da savaşın durdurulması gerektiği çağrısında bulunurken bölgenin Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak tanındığını ilan etmiştir (Ekici, 2022: 141). 24 Mart 1992'de Helsinki'de AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından meselenin çözümü amacıyla Azerbaycan, Almanya, ABD, Ermenistan, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Rusya, Türkiye, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti'nden oluşan Minsk Grubu kurulmuştur. Ancak Ermenistan, işgal politikasını devam ettirmiştir. Azerbaycan karşı saldırılarla bazı yerleri geri almayı başarmıştır. 27

Ağustos 1992'de "Almatı Beyannamesi" imzalanmış ve ateşkes ilan edilmiştir. Fakat Ermenistan bu beyannameyi tanımadığını açıklamıştır.

Öte yandan bu dönemde Azerbaycan'da iç siyasetin de oldukça çalkantılı ilerlediğini söylemek mümkündür. İç ve dış politikada yaşanan sorunlar, Hocalı Soykırımı'nın engellenememesi ve muhalefet baskısı, dönemin Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov'u istifaya sürüklemiştir (Beşikçi, 2016: 238). Haziran 1992 AHC iktidara gelmiştir. Ancak ülke içinde düzeni sağlama konusunda yetersiz kalması ve yeni toprak kayıplarının gerçekleşmesi neticesinde Ebulfez Elçibey ve diğer yetkililer, Nahçıvan Meclis Başkanı Haydar Aliyev'i Bakü'ye çağırmışlardır (Elma, 2015: 10). Aliyev'in cumhurbaşkanlığının ilk döneminde, Azerbaycan iç ve dış politikada denge ve istikrar sağlanırken 1993 sonu ile 1994 ortaları arasında Ermeniler tarafından işgal edilen bazı topraklar geri alınmıştır. 5 Mayıs 1994'te Bişkek'te imzalanan "Bişkek Protokolü" ile çatışmalar sona erdirilmiş ve taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır (Allahverdiyev, 2010: 88-89). Ancak işgal edilen toprakların büyük bir kısmı geri alınamamıştır. Bu süreçte on binlerce Azerbaycan Türkü, işgal nedeniyle topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi, Ermenistan'ın bu işgale son vermesi için bir dizi karar almasına rağmen Ermeniler, söz konusu bölgeden çekilmemiş ve bu işgal, İkinci Karabağ Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Bu süreçte gerçekleştirilen arabuluculuk girişimleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ilişkin güçlü ve haklı taleplerine rağmen durumda herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Gök'ün (2022: 127-128) de belirttiği üzere, "*Yaklaşık 20 yıllık süreçte Dağlık Karabağ, Ermenistan işgali altında donmuş bir çatışma bölgesi olarak görülmüş ve zaman zaman Ermenistan ve Azerbaycan orduları arasında düşük çaplı çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir.*"

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yönetiminde Azerbaycan, askeri girişimlerin yanında bölgesel ve uluslararası düzeyde yumuşak güç stratejilerini benimseyerek Dağlık Karabağ sorununda ilgili bölgeyi işgalden kurtarmayı amaçlamıştır. 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan İkinci Karabağ Savaşı, 44 gün sürmüştür. Sınır hattında başlayan savaşta Azerbaycan askeri kuvvetlerinin kademeli olarak ilerleyişi neticesinde işgal edilen topraklar yeniden kazanılmıştır. Çok sayıda ülke ve BM tarafından çatışma kınanmış ve taraflara gerilimin azaltılması ve müzakerelerin sürdürülmesi için çağrıda bulunulmuştur. Şuşa'da kontrolün Azerbaycan'a geçmesinin ardından, 9 Kasım 2020'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in arabuluculuğu ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Ateşkes Antlaşması imzalamıştır. Antlaşma ile bölgedeki çatışmaların 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saatiyle 00.00 itibariyle sonlandırıldığı açıklanmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan hem diplomasi hem de savaş alanında üstünlük sağlayarak 26 yıllık statükoyu sona erdirmiştir (Ercan, Abbasov ve Gemici, 2023: 156).

Bu noktada Türkiye'nin rolüne de değinmek gerekmektedir. İkinci Karabağ Savaşı'nın seyrini değiştiren ve hatta sonucu belirleyen en önemli aktörlerden biri Türkiye olmuştur. Özellikle bu süreçte Türkiye tarafından sağlanan askeri destek, Azerbaycan'ın operasyonel anlamda üstünlük kazanmasında ve zafer elde etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Üstelik ilişkilerin ittifak düzeyine ulaşmasına güçlü bir zemin hazırlamıştır (Özer, 2025). 2021 yılında imzalanan Şuşa Beyannamesi iki devlet arasındaki güvenlik alanındaki iş birliklerine hukuki bir boyut kazandırmıştır. Yapım aşamasındaki Zengezur Koridoru ise stratejik ortaklık bağlarının güçlenmesine hizmet edecektir. Sonuç olarak, savaşın ardından, Altunsuyu'nun (2025) ifadesiyle, "*Güney Kafkasya'da yeni bir jeopolitik düzlem ortaya çıkmıştır.*" Türkiye ise bu düzlemde kendisine yer bulurken bölgesel güç rolünü pekiştirme fırsatı elde etmiştir.

4. DAĞLIK KARABAĞ KRİZİNDE AGİT MİNSK GRUBU EŞ BAŞKANLARININ TUTUMLARI

Devletlerin yaşanan bir uyuşmazlığın çözümüne dönük arabuluculuk girişimlerinin nedenleri arasında iç etkenlerden dış politika stratejilerine kadar uzanan farklı saikler vardır (Touval, 2003: 91). Öncelikle, taraflar arasında devam eden anlaşmazlık, arabulucunun kendi çıkarlarını tehlikeye atabilir. Eğer arabulucunun anlaşmazlığın taraflarıyla olan ilişkileri veya bölgesel dengeler tehdit altına girerse, bu durumda arabulucu uyuşmazlığın bir çözüme kavuşturulmasını isteyecek ve bu amaçla taraflar arasında arabuluculuk faaliyeti yürütecektir. İkinci olarak, uyuşmazlığın giderilmesi arabulucunun bölgesel veya küresel nüfuzunu arttırma yönündeki amacına hizmet edebilir. Bu doğrultuda arabulucu, arabuluculuk faaliyetlerini taraf ülkelerle bağlarını güçlendirmenin ve kendi etki sahasını genişletmenin bir yolu olarak

kullanabilir (Ünyılmaz, 2016: 87). Fransa, ABD ve Rusya 1992 yılında kurulan AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanları olarak Dağlık Karabağ krizinin çözüm sürecinde yer almışlardır. Bu üç ülkeyi bu krizde arabuluculuk rolü üstlenmeye iten nedenlerin başında bölgesel çıkarlarını koruma amacı gelmektedir. İkinci önemli neden ise ilkiyle ilintili olan bölgesel ve küresel etki alanlarını genişletme istekleridir.

AGİT Minsk Grubu, yıllar boyunca bir dizi görüşme gerçekleştirmesine rağmen arabuluculuk rolleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Grubun krizin çözümüne yönelik ilk önerisi, çeşitli aşamalardan oluşan "adım adım" yaklaşımıydı. İlk aşamada Ermenistan, tarafları birbirine bağlayan Laçin koridoru haricinde işgal ettiği topraklardan geri çekilecektir. Sonrasında bölgeye barış koruma güçleri yerleştirilecek ve bir dizi güvenlik önlemleri alınacaktı. Bu yaklaşımın özünde Ermenistan ile Azerbaycan arasında güven inşa edilmesi hedefleniyordu. Bunun ardından Dağlık Karabağ'ın nihai statüsüne ilişkin Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir uzlaşının sağlanabileceği bekleniyordu. Paket yaklaşımı ise uyuşmazlığa ilişkin tüm meselelerin birlikte çözümlenmesini öngörüyordu. Bunun anlamı, tek bir defada anlaşmanın sağlanmasıydı. Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün Ermeni kuvvetlerinin söz konusu topraklardan çekilmesinden önce belirlenmesi, Laçin koridoru dışındaki işgal edilen toprakların geri verilmesi, Karabağ ile Azerbaycan arasındaki sınıra barış güçlerinin konuşlandırılması, ambargonun kaldırılması ve sınır boyunca tampon bölgelerin oluşturulması gibi hususların tek seferde ele alınması hedeflenmekteydi. Bir başka öneri, ortak devletti. Buna göre; ortak bir devlet oluşturulması ve böylece Karabağ'ın egemen bir devletin tüm unsurlarına sahip olacağı bir yapının kurulması önerilmişti. Bir diğer öneri, toprak takası planıydı. Planda Ermenistan'ın güney bölgesi olan Meghri'de bir koridor aracılığıyla Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesine geçişinin sağlanmasının yanı sıra Laçin koridorunun Ermenistan'a verilmesi öngörülüyordu. Bu sayede Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a, Azerbaycan'ın da Nahçıvan Özerk Bölgesine geçişi sağlanacaktı. Bir başka öneri de Kasım 2007'de Minsk Grubu eş başkanları tarafından sunulan "Dağlık Karabağ Çatışmasının Barışçıl Çözümü Hakkında Temel Prensipler" başlıklı dokümandı. Bu öneri, Azerbaycan ile Ermenistan'ın öncelikle temel prensipler üzerinde, ardından tartışmalı meselelerde anlaşmaya varmasını içeriyordu. Temel prensipler üzerinde anlaşma sağlanması sonrasında tartışmalı konuların aşamalar halinde ele alınması ve çözümlenmesi öngörülüyordu (Kılavuz, 2017: 56-61).

Ancak bu girişimlerin hiçbiri çeşitli nedenlerle başarıya ulaşamamıştır. Arabuluculuk girişimlerinin başarısız olmasının en önemli göstergesi ise İkinci Karabağ Savaşı'nın yaşanmasıdır. Çözümsüzlük karşısında Azerbaycan harekete geçmiş ve işgal altındaki topraklarını yeniden kazanmıştır. Her ne kadar 44 günlük savaş Azerbaycan açısından bakıldığında bir başarı olsa da bu aynı zamanda tarafları uzlaştıramayan ve krizin yükselerek bir çatışmaya yol açmasını engelleyemeyen AGİT Minsk Grubu için bir başarısızlık olmuştur.

3 Aralık 2020 tarihinde Yukarı Karabağ ihtilafı hakkında AGİT Minsk Grubu eş başkanları Bakanlar düzeyinde ortak bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama, AGİT Minsk Grubu eş başkanlarının, 9 Kasım 2020 tarihli bildiriye uygun olarak Yukarı Karabağ bölgesindeki askeri operasyonların durdurulması ve çatışmaların önlenmesine yönelik duruşlarını ortaya koymaktadır. Eş başkanlar hem Ermenistan hem de Azerbaycan'ı ateşkes yükümlülüklerine uymaya çağırırken, bu sürecin istikrarı sağlamada kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ancak yıllar içerisinde grubun işlevinin bu tarz çağrılarla sınırlı kaldığı görülmektedir.

Bir çatışmanın devam etmesi ya da sonlandırılması, çoğu zaman üçüncü tarafların tutumlarına bağlıdır. Reychler ve Langer'a (2006) göre, üçüncü tarafların açık veya örtülü destekleri, genellikle kendi çıkar ve beklentileri doğrultusunda şekillenir. Benzer şekilde Stedman (1997), güçlü aktörlerin barış süreçlerine katılımında, bu aktörlerin stratejik çıkarlarının zarar görme ihtimalinin barış girişimlerini engelleyebileceğini savunur. Bu nedenle, barış sürecinin başarıya ulaşabilmesi için, tarafsız kalamayacak aktörlerin müdahil olmaktan kaçınmaları büyük önem taşımaktadır (Reychler & Langer, 2006).

Rusya, ABD ve Fransa'nın arabuluculuk rollerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerin başında tarafsızlık sorunu gelmektedir. Rusya'nın Ermenistan ile sahip olduğu askeri ve siyasi ittifak ilişkileri, özellikle Azerbaycan nezdinde tarafsızlığını yitirmesine yol açmıştır. Ermeni lobisinin Amerikan Kongresi üzerindeki etkisi nedeniyle ABD'nin girişimleri de Azerbaycan tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Benzer şekilde, Ermeni diasporasının iç siyasetteki etkisi dolayısıyla Fransa'nın Azerbaycan nezdinde tarafsız bir arabulucu olarak görülmesini engellemiştir.

Kişi'ye (2022: 2) göre; "*Küresel güçler tarafından Ermenistan'ın tezlerinin desteklenmesi ve Azerbaycan'ın tezlerinin görmezden gelinmesi, sorunun çözümsüz kalmasına neden olan en önemli faktör*

olarak öne çıkmaktadır." Ermeni diasporası tarafından yürütülen lobi faaliyetleri bu noktada Azerbaycan halkının yalnız kalmasına neden olmuştur. Azerbaycan, Türkiye dışında herhangi bir bölgesel ya da küresel aktörden destek bulamamıştır. Ancak gerek Rusya gerekse Batılı güçler bu soruna kendi çıkarları ekseninde yaklaşmışlardır. Rusya, güneye inebilmek ve arka bahçesi olarak gördüğü bölgelerde etkisini koruyabilmek için Dağlık Karabağ meselesine farklı bir önem atfetmiştir. Batılı güçler ise özellikle de ABD bu meseleyi Rusya'yı kuzeyde sınırlama hedefi çerçevesinde ele almışlar ve bu doğrultuda Ermeni tezlerine destek verecek adımlar atmışlardır. Bölgenin küresel güçlerin ilgisini çekmesinin bir başka nedeni de zengin hidrokarbon kaynakları olmuştur. Dolayısıyla Dağlık Karabağ meselesini, salt iki bölge devleti arasındaki bir mücadele ekseninde değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır (Kişi, 2022: 3). Dağlık Karabağ anlaşmazlığı, salt Güney Kafkasya'yı değil, daha geniş bir coğrafyayı etkileyebilecek potansiyelde bir meseledir. Sadece taraflar açısından değil bölgesel ve uluslararası aktörler açısından da ciddi maliyetlerin varlığı bir gerçektir. Bu nedenle bölgenin istikrarı açısından uyuşmazlığın çözümü son derece önemlidir (Kılavuz, 2017: 54).

Bunlara ek olarak Rusya, ABD ve Fransa'nın eşgüdüm içerisinde hareket edememesi ve süreci kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaları, Minsk Grubu'nun etkisini zayıflatmıştır. Üç ülkenin çoğunlukla bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, arabuluculuk sürecinin işlevsizleşmesine ve nihayetinde çözümsüzlüğün kalıcı hâle gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, 1992 yılında kurulan Minsk Grubu, geçen yıllar içinde kapsamlı ve bağlayıcı bir çözüm üretememiş, taraflar üzerinde anlamlı bir etki yaratamamıştır.

4.1. Fransa

Azerbaycan ve Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler 21 Şubat 1992'de başlamıştır. Aynı yıl Fransa, Bakü'de büyükelçiliğini açarken, Azerbaycan, Paris Büyükelçiliğini 20 Kasım 1994'te faaliyete geçirmiştir. 30 yılı aşkın süre boyunca ilişkileri belirleyen pek çok gelişme olmakla birlikte en önemlisi, Dağlık Karabağ meselesi olmuştur. AGİT Minsk Grubu eş başkanlarından biri olarak Fransa, bu krizde arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Fransa'nın Güney Kafkasya'daki etkisi sınırlı olmakla beraber, bir uluslararası örgüt aracılığıyla krizde arabuluculuk rolü üstlenmesinin en önemli nedenlerinden biri bölgedeki varlığını güçlendirmek istemesidir. Fransa, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Güney Kafkasya'da ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanarak bölgedeki etki sahasını genişletmeyi amaçlamıştır. Ermenistan'ın Rusya ile ilişkilerinin zayıflaması ve Türkiye'nin Azerbaycan ile ilişkilerinin giderek güçlenmesi Fransa'yı bu bölgede aktif bir rol almaya itmektedir. Bu gelişmeler aynı zamanda Fransa'nın Ermenistan ile yakınlaşmasını da açıklamaktadır.

Arabuluculuk rolü nedeniyle Fransa'nın Dağlık Karabağ meselesinde tarafsız kalması ve meselenin çözümünde yapıcı olması beklenmiştir. Ancak Fransa, bu süreçte tarafsızlığının sorgulandığı bir dizi adım atmıştır. Khalilov (2022) da İkinci Karabağ Savaşı sırasında, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve bazı çevrelerin Fransa'nın AGİT bünyesinde üstlendiği role rağmen, tarafsız bir duruş sergileyemediklerine dikkat çekmiştir. Khalilov, analizinde yalnızca Ermenistan'ın çıkarlarının korunduğu ve dengeli ve adil bir eş başkanlığın gerekliliklerini karşılamayan, yetersiz bir tutum sergilendiğini belirtmiştir.

Aralık 2021'de Fransa'daki Ermeniler arasında destek kazanmak için cumhurbaşkanı adayı Valerie Pecresse, Karabağ ziyaretiyle gündeme gelmiştir (JAM News, 2021). Mammadli (2022), Pecresse'in herhangi bir devlet tarafından tanınmayan yasa dışı varlık olan sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin temsilcileriyle yaptığı bu görüşmeyi birçok uluslararası yükümlülüğün ihlali olarak değerlendirmektedir. Öte yandan 27 Mayıs'ta Paris Belediye Başkanı Anne Hidalgo, resmi bir ziyaret için Ermenistan'a gelmiştir. Ardından Dağlık Karabağ'ın sözde temsilcisi ile baş başa görüşme gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Khalaf Khalafov, bu görüşme hakkında Fransız Büyükelçisi'ne şikâyette bulunmuştur. Paris Belediye Başkanı'nın bu davranışının bölgede savaş sonrası barış ve güveni tesis etmeye yönelik tedbirlerle bağdaşmadığı vurgulanmıştır. Bununla ilgili olarak 28 Mayıs'ta Fransa'nın Bakü Büyükelçisi Zacharie Gross, Dışişleri Bakanlığı'na çağrılmıştır (Caucasus Watch, 2022). Hidalgo'nun ayrılıkçı lider Arayik Harutyunyan ile yaptığı görüşmede sarf ettiği "*Paris, Artsakh halkını insani yardım projeleri çerçevesinde desteklemek için gerekli çabayı göstermeye hazır*" şeklindeki sözleri dikkate değerdir (News.am, 2022). Mammadli (2022), bu sözleri Fransa'nın gerçek politikasının açık bir örneği olarak

görmektedir. O'na göre barış inşasına istekli ve ilişkilerin normalleşmesini savunan bir devletin böyle bir görüşme gerçekleştirmesi, Fransız yetkililerinin tutumlarının çelişkili olduğunu göstermektedir.

1 Ekim 2022'de Fransa'da Azerbaycan'ın Paris Büyükelçiliği'ne saldırı düzenlenmiştir. Radikal Ermeniler tarafından Büyükelçilik binası üzerine kırmızı boya atılmış ve Azerbaycan aleyhine hakaret içeren sözler yazılmıştır. Bunun üzerine Fransa'nın Bakü Büyükelçisi Zacharie Gross Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmiş ve Büyükelçi'ye nota verilmiştir. Olayın Azerbaycan tarafından talep edilmesine rağmen Fransız makamlarının gerekli önlemleri almaması nedeniyle yaşandığı dile getirilmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2022).

1 Kasım'da Cumhurbaşkanı Aliyev, Cezayir Cumhurbaşkanı'nın davetlisi olarak 31. Arap Birliği'ne katılmak üzere Cezayir'e gitmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev, Şehitler Müzesi ziyareti sonrasında yaptığı açıklamalarda Cezayir'de ve Azerbaycan'da yaşanan benzer acılara değinmiştir. Cezayir'in Azerbaycan gibi işgal altında kalmış bir ülke olduğunu dile getiren Aliyev, Cezayir halkının Fransız işgali sırasında büyük bir trajedi yaşadığını ve benzer trajedilerin yaşanmaması için her şeyin yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Ardından Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'u Karabağ Savaşı nedeniyle Azerbaycan'a yönelttiği suçlayıcı ifadelerini eleştirmiştir. Prag'daki görüşmeden tam bir hafta sonra, Macron, Azerbaycan'ı suçlayıcı açıklamalar yapmıştır. Cumhurbaşkanı Macron, Azerbaycan'ı korkunç bir savaş yürütmekle, böylece gerçekleri manipüle etmekle, Fransız toplumunu ve uluslararası toplumu yanıltmaya çalışmakla suçlamıştır (Caucasus Watch, 2022).

Fransız Senatosu, 15 Kasım 2022'de Azerbaycan'ın askeri müdahalesini kınamıştır. Kasım 2022'de Fransız Senatosundan Karabağ ile ilgili çıkan bu karar, taraflar arasındaki krizin derinleşmesine neden olmuştur. Kararın kabul edilmesinin hemen ardından Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, "gerçeklerden uzak, yanlış ve iftira niteliğinde ifadeler yansıtan ve açıkça provokatif" bir karar olarak nitelendirmiştir. Ertesi gün Azerbaycan Parlamentosu, hükümete Fransa ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin uygunluğu konusunu ele almasını tavsiye etmiştir. Fransa'nın Bakü Büyükelçisi, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'na çağrılmış ve kendisine protesto notası verilmiştir (Rehimov, 2022).

Cumhurbaşkanı Aliyev, bir başka açıklamasında Fransa'yı Güney Kafkasya'da yıkıcı bir rol oynamakla suçlamıştır. 44 günlük savaşın ardından bölgeye kalıcı barış getirme çabalarının sürdüğü bir dönemde, Fransa ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin bölgesel istikrarı tehdit edebileceğine dikkat çekmiştir. Aliyev'e göre, Fransa'nın Ermenistan'a sağladığı yardım ve silah desteği, Ermenistan'da Azerbaycan'a karşı yeni bir askeri saldırı başlatılabileceğine dair siyasi ve toplumsal yanılsamalara yol açmıştır (Kazimbeyli, 2023).

Cumhurbaşkanı Aliyev, Ekim 2023'te İspanya'nın Granada kentine düzenlenen bir toplantıya katılmayı ve Macron ile görüşmeyi Ermeniler lehine önyargılı davrandığını ileri sürerek reddetmiştir (Euronews, 2023). Toplantı sonrasında Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, Macron'un Azerbaycan'ı suçlayıcı açıklamalarını kınamıştır (Rehimov, 2023). 2023'ün bitimine birkaç gün kala ise Azerbaycan, 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine aykırı faaliyetlerde bulundukları gerekçesi ile Fransız Büyükelçiliği'nin iki çalışanını "istenmeyen kişi" ilan etmiş ve sınır dışı edilmesine karar vermiştir ve 48 saat içinde ülkeyi terk etmelerini istemiştir (Euronews, 2023).

Fransız Senatosu, bu kez 17 Ocak 2024'te Azerbaycan'ın 19-20 Eylül 2023'te Dağlık Karabağ'da gerçekleştirdiği antiterör operasyonunu kınamış, Azerbaycan'a yaptırım uygulanması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca bu karar, Karabağ'daki Ermeni halkının güvenli ve sağlıklı şartlarda geri dönme hakkının garanti altına alınmasını talep etmiştir. Azerbaycan ve müttefiklerinin sınır dışı edilmesi ve askerlerini tamamen çekmesi istenmiştir (Armenpress, 2024).

Karabağ'da çatışmaların yeniden başlamasının ardından Fransa, Ermenistan'a açık bir şekilde destek vermeye devam etmiştir. AGİT Minsk Grubu'nda üstlendiği arabuluculuk rolü itibariyle tarafsız bir duruş sergilemesi beklenmiş, ancak bunun aksine Ermenistan'ın haklarını savunan bir ülke profili çizmiştir. Buna karşılık Azerbaycan ile ilişkilerinde daha mesafeli olmuştur. Örneğin, Karabağ'ın kontrolünün yeniden Azerbaycan'a geçmesinin ardından Fransa Dışişleri Bakanı Catherine Colonna tarafından Ermenistan'a bir ziyaret gerçekleştirilmiş ve savunma konularında görüşmeler yapılmıştır. Bu ziyaretin ardından 3 Ekim 2023'te Azerbaycan karşısında savunmasının güçlendirilmesine destek olması amacıyla Ermenistan'a silah gönderileceği konusunda bir açıklama yapmıştır. Ermenistan ise Azerbaycan'ın Karabağ'ın ardından ülkenin güneyini hedef alabilme ihtimaline karşılık savunmasını güçlendirmek amacıyla Fransız savunma grubu Thales'ten üç adet Ground Master 200 (GM200) radar sisteminin satın alınacağını açıklamıştır.

Fransa'nın taraflar arasındaki bu uyuşmazlıkta arabuluculuk rolü oynamaktan ziyade Ermenistan'ı desteklediği açıkça gözlenmektedir. Söz konusu meselede Fransa'nın tutumunun ülkenin bölgesel çıkarları ile doğrudan ilişkili olduğu ve dış politika amaçlarını yansıttığı söylenebilir (Pekçetin, 2023).

Fransa'nın son yıllarda Ermenistan ile yaptığı silah anlaşmaları Rusya tarafından da eleştirilmiştir. Rusya, Fransa'yı Ermenistan'a sattığı silah sistemi nedeniyle Güney Kafkasya'daki çatışmaları körüklemekle suçlamıştır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zakharova, "*Paris, Güney Kafkasya'daki yeni bir silahlı çatışma turunu kışkırtıyor ve bunu farklı yollarla yapıyor. Bu (silah satışı) da bir sonraki adım,*" sözleri ile Fransa'nın tutumunu eleştirmiştir (The Moscow Times, 2024).

4.2. ABD

Uzun yıllar boyunca ABD; Rusya ve Fransa ile birlikte Ermenistan ile Azerbaycan arasında barışı sağlamakla görevli Minsk Grubu'nun bir parçası olmuştur. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'da etkisini artırmaya yönelmiştir. Hem Rusya'yı çevrelemek hem de bölgedeki zengin enerji kaynakları üzerinde nüfuz elde etme hedefiyle hareket etmiştir. Bu bağlamda, ABD'nin bu krizde yer almasının başlıca nedeni bölgedeki etkisini artırmak olmuştur. ABD, Minsk Grubu ile yürüttüğü arabuluculuk faaliyetleri Dağlık Karabağ meselesine kalıcı bir çözüme ulaşmamıştır. ABD her ne kadar ateşkesi desteklese de krizin tırmanmasına ve sıcak çatışmaya dönüşmesini engelleyememiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Karabağ'da Ermeni kuvvetlerinin kontrolü altındaki topraklarda gerçekleştirilen sözde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tanınmadığı bildirilmiştir (Çetin ve Turan, 2023). Ancak tıpkı Fransa gibi, ABD'nin de attığı bazı adımlar ve söylemler eleştirilmesine yol açmıştır. Örneğin, 2000 yılında Dağlık Karabağ'da devam eden çatışmalarla ilişkili açıklamalar yapan ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, "*Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı kendini savunabilmesini umduklarını*" açıklamıştır (Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2020). Yine ABD'den 60 Kongre üyesinin Dışişleri Bakanı Marco Rubio'ya Azerbaycan'a sağlanan askeri yardımların durdurulması için çağrıda bulunması (Ermeni Haber Ajansı, 2025) gözlerin ABD'ye çevrilmesine yol açmıştır.

44 günlük savaşın ardından ABD'nin Ermenistan ile stratejik ortaklık anlaşması yapması ise oldukça dikkat çekmiştir. Blinken tarafından, X hesabı üzerinden yapılan paylaşımda, "*Bugün karşılıklı çıkarlarımız üzerine iş birliğini artırmak için Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'la birlikte ABD-Ermenistan Stratejik Ortaklık Komisyonu'nu hayata geçirdik. Güçlü ortaklıklarımız aracılığıyla kalıcı bölgesel güvenlik ve refah inşa edilmesine yardımcı olabiliriz*" ifadelerini kullanmıştır. Blinken, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü savunma konusunda Ermenistan'ı desteklediklerini belirtmiştir. Anlaşma, Ermenistan'ın iktisadi ve askeri konularda yürüttüğü reformlara ABD tarafından destek verilmesini öngörüyor. Anlaşma çerçevesinde ABD, Ermenistan'a sınır güvenliğinin güçlendirilmesi hususunda bir ekip göndererek uzman desteğinde bulunacak. Bunun yanında anlaşma, iki ülke arasında sivil nükleer enerji alanında iş birliği yapılması için müzakerelere başlanması konusunda da hükümler içermektedir (Deutsche Welle, 2025).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ve AB üye ülkeleri Güney Kafkasya'ya daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Batı dünyası, Rusya'yı kuşatma stratejilerini devam ettirmişlerdir. Bu noktada başvurdukları en önemli araçlar renkli devrimler ve dondurulmuş çatışmaları gündemde tutmak olmuştur. Deveci Bozkuş'a (2023) göre; Rusya-Ukrayna Savaşı, Kafkasya coğrafyasının jeopolitik öneminin artmasına neden olmuştur. Bölge sadece tarihsel, kültürel ve enerji kaynakları açısından sahip olduğu değerlerle değil stratejik konumu ile de küresel güçlerin dikkatlerini çekmektedir. Üstelik bu küresel güçler yalnızca Batı dünyası ile sınırlı değildir; Çin ve Hindistan gibi küresel ve İran gibi bölgesel güçler de bu coğrafyaya ilgi gösteren aktörler arasında yer almaktadır. Bu perspektiften yaklaşıldığında Karabağ meselesi üzerinden bölgenin büyük güçler arasında yeni bir rekabet alanına dönüştüğü ileri sürülebilir. ABD ve Ermenistan tarafından 2025 yılının Eylül ayında düzenlenen "Kartal Partner 2023" isimli ortak tatbikat bu nedenle uluslararası kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmış ve bu tatbikat, "*bölgesel barış ve istikrarı desteklemeyen bir girişim*" olarak görülmüştür (Deveci Bozkuş, 2023).

Avrupa Birliği (AB) Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell ve ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Brüksel'de Ermenistan Başbakanı Paşinyan ile bir araya gelmiştir. Üçlü zirve öncesinde kamuoyuna açıklamalarda bulunan AB ve ABD temsilcileri, Ermenistan'a yönelik siyasi ve ekonomik desteklerini artırma taahhüdünde bulunmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Blinken, "*Burada bulunmamızın amacı, Ermeni halkının*

demokratik ve refah içinde bir gelecek inşa etme arzusunu ve daha barışçıl, daha bütünleşmiş bir Güney Kafkasya vizyonunu desteklediğimizi bir kez daha vurgulamaktır. Ermenistan'ın komşularıyla barış içinde, bağımsız ve güçlü bir ülke olarak uluslararası toplumda hak ettiği yeri almasını istiyoruz" ifadelerini kullanmıştır. Blinken ayrıca, ABD'nin Ermenistan'a yönelik yardım miktarının iki yıl öncesine kıyasla yüzde 50 artarak 65 milyon doları aşacağını açıklamıştır. Bu desteğin demokratik reformlar, ekonomik dayanıklılık, gıda güvenliği, dijital altyapı, ticaret ağlarının geliştirilmesi ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi alanlara odaklanacağı belirtilmiştir. Öte yandan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in, Blinken'a üçlü zirvenin hazırlık sürecinde Ermenistan'a askeri yardım sağlanmasının, sınır bölgelerinde askeri altyapının güçlendirilmesinin ve Avrupa barış misyonları ile ABD bütçesinden yapılacak olası silahlandırma planlarının gündeme geldiğine dair duyumlarını aktardığı bildirilmiştir. Aliyev, özellikle Fransa'nın Ermenistan'a yönelik silah tedariki politikasının bölgedeki silahlanma yarışını körükleyeceği ve provokasyonlara zemin hazırlayacağı uyarısında bulunmuştur. Blinken'ın ise Aliyev'e, bu temasların Bakü'yü hedef almadığını ve görüşmenin esas amacının Ermenistan'ın ekonomik kalkınmasına odaklandığını ilettiği kaydedilmiştir (Euronews, 2024).

4.3. Rusya

Rusya açısından, Güney Kafkasya yakın çevre politikaları bağlamında büyük bir tarihî öneme sahiptir. Avrupa ile Asya arasındaki koridor üzerinde bulunması ve zengin doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle bu bölge hem jeopolitik hem de jeostratejik açıdan oldukça önemlidir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen Rusya, bu bölgedeki hegemonik varlığını koruma ve Batılı aktörlerin etki alanını genişletmesine engel olma arzusuna sahiptir. Güney Kafkasya, aynı zamanda, çatışmaların ve gerilimlerin yoğun yaşandığı bölgelerden biridir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bölgesel ve etnik çatışmaların artmasıyla birlikte, Güney Kafkasya da bu durumdan doğrudan etkilenmiştir (Ercan, Abbasov ve Gemici, 2023: 156). Dağlık Karabağ meselesinin hem ortaya çıkışında hem de derinleşmesinde Rusya'nın önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Söz konusu meselede Rusya, iki devletin de kendisine bağımlılığını derinleştirmek amacıyla her iki tarafa da ücretsiz ya da maliyetine hem silah yardımı yapmış hem de askeri ve teknik yardım sağlamıştır. Moskova'nın bu politikasındaki temel hedefi ise bölgedeki varlığını devam ettirmekti (Ismailzada & Rosner, 2006). Dolayısıyla Rusya'nın Dağlık Karabağ'daki tutumu, bölgedeki enerji koridorları, askeri üsler ve etki alanları gibi stratejik çıkarlarla doğrudan ilişkilidir. Rusya, bölgedeki istikrarı sağlamanın yanı sıra hem Ermenistan hem de Azerbaycan ile ilişkilerini dengede tutarak, kendi nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde Ermenistan ile müttefik olan Rusya, Ermenistan'ın güvenliğini doğrudan ilgilendiren bir savunma ilişkisine sahiptir. Rusya'nın Ermenistan'da 102. Askerî Üssü (Gyumri) bulundurması, Ermenistan lehine bir pozisyon algısı oluşturmuştur. 2020 öncesinde Rusya'nın Ermenistan'a yönelik silah satışları ve askerî yardımları, tarafsızlık ilkesine aykırı bir durum yaratmıştır. Azerbaycan'ın 2023'te Karabağ'daki yasa dışı silahlı Ermeni gruplarını etkisiz hale getirdiği "antiterör operasyonu" sırasında Rus barış gücünün müdahale etmemesi, Azerbaycan'da memnuniyet yaratmış olsa da Ermeni kamuoyunda hayal kırıklığına yol açmış ve Rusya'nın ikili oynadığı algısını pekiştirmiştir. Nikol Paşinyan'ın iktidara gelmesinden sonra Moskova ile ilişkilerin soğuması, Rusya'nın Ermenistan'ın iç siyasetine etki etmeye çalıştığı iddialarını beraberinde getirmiştir. Paşinyan'ın Batı ile yakınlaşma çabalarına karşı Rusya'nın baskı kurması, Ermenistan lehine değil, kendi çıkarlarına odaklanan bir aktör olduğunu göstermiştir.

AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanı olan Rusya, bu ihtilafta aynı zamanda arabuluculuk rolünde bulunmuştur. 2 Ekim 2020 tarihinde, bu grubun diğer iki eş başkanı olan Fransa ve ABD ile beraber, Dağlık Karabağ'da devam eden çatışmaların bir an evvel sonlandırılması için çağrıda bulunarak, her iki tarafı da herhangi bir ön koşul olmadan müzakereleri sürdürmeye davet etmiştir (France 24, 2020). 6 Ekim 2020 tarihinde, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile İranlı mevkidaşı Muhammed Cevad Zarif Suriye ve Libyalı paralı askerlerin Dağlık Karabağ meselesine müdahil olmalarından endişe duyduklarını belirtmişlerdir (Reuters, 2020). 8 Ekim 2020 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından Rusya ve Ermenistan'ın iki taraflı bir savunma anlaşmasının parçası olmalarına rağmen Rusya'nın bu çatışmaya müdahalede bulunmayacağı dile getirilmiştir. Bunun nedeni olarak da çatışmaların Ermenistan topraklarında cereyan etmemesi gösterilmiştir (Caspian News, 2020). Bununla birlikte Rusya, arabuluculuk

rolünü sürdürmüştür. 9 Ekim 2020 tarihinde Lavrov, Moskova'da çatışmanın taraflarının dışişleri bakanlarının bir araya geldiği görüşmeye aracılık etmiş ve her ne kadar kısa sürede bozulsa da tarafların ateşkes kararına varma sürecini desteklemiştir (Hovhannisyan & Bagirova, 2020). Ermenistan Başbakanı Paşinyan, ana savunma ve askeri ortağı konumundaki Rusya'ya güvenemeyeceğini dile getirmiştir. O'na göre; Rusya kendisini pek çok defa hayal kırıklığına uğramıştı. Bu nedenle, Ermenistan'ın ABD ve Fransa ile daha yakın ilişkiler kurmayı değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Euronews, 2024).

Deveci Bozkuş'a (2023) göre, Ermenistan ile ABD arasındaki yakınlaşma ve ortak askeri tatbikat Rusya tarafından kaygı verici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Deveci Bozkuş, Ermenistan Başbakanı Paşinyan tarafından Rusya'ya olan bağımlılığın stratejik bir hata olarak nitelendirilmesinin Erivan'ın Moskova'dan uzaklaşıp yönünü Batı'ya doğru çevirdiğinin açık bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Rusya'nın yanı sıra İran da ABD'nin NATO aracılığıyla bölgede nüfuzunu artırma girişimlerinden ciddi biçimde rahatsızlık duymaktadır. Tarihsel bağlara dayalı olarak pek çok krizde Ermenistan'ın yanında duran Tahran, Batı karşısında kendisini hem Moskova'nın yanında hem de Erivan'ın doğal bir müttefiki olarak konumlandırmaktadır. İran, bölgedeki Batı destekli her hamleyi kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiğinden, son gelişmelerde de Rusya ile aynı çizgide hareket etmektedir.

Bütün bu gelişmeler ışığında Ermenistan'ın, Paşinyan yönetiminde toplumsal baskılar, siyasi dengeler, ekonomik krizler, kamuoyu beklentileri ve uluslararası dinamiklerin etkisiyle yeni bir paradigma değişimine yöneldiği söylenebilir. Ancak Rusya'nın bu dönüşüm sürecine kayıtsız kalmayacağı da açıktır. Ukrayna savaşı nedeniyle yeni bir cephede doğrudan müdahalede bulunamayacağını bilen ABD ve AB ülkeleri ise mevcut durumu kendi lehlerine çevirmeye çalışmakta, bu da bölgedeki gerilimin daha fazla tırmanmasına yol açmaktadır.

Öte yandan Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mihail Galuzin, Erivan'ın Washington'daki NATO zirvesine katılması konusundaki duydukları üzüntüyü dile getirmiş ve Ermenistan'ın bir dizi ikili anlaşmaya taraf olduğuna dikkat çekmiştir (Filippov, 2024). Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Ermenistan'ın güvenlik arayışında Batı'dan - özellikle AB ve ABD'den - destek istemek yerine, komşu ülkelerle doğrudan diyaloğa yönelmesi gerektiğini vurgulamıştı. Lavrov, Ermenistan'ın Batı ile yakınlaşmasının olası etkilerine dair bir soruya verdiği yanıtta, "*Eninde sonunda Rusya'nın söylediklerine hak verilecek; yani Azerbaycan, Türkiye ve İran gibi komşularla sorunları doğrudan çözmenin gerekliliği anlaşılacak*" ifadelerini kullanmıştır. Lavrov ayrıca, Erivan'ın AB ve diğer Batılı aktörlerle temas kurmasını doğrudan eleştirmediğini, ancak coğrafi ve kültürel olarak bölgeye uzak ülkelerin Ermenistan'da güvenliği sağlayabileceklerini öne sürmesinin anlaşılır olmadığını dile getirmiştir (Deutsche Welle, 2025).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya, Dağlık Karabağ meselesinde genel olarak barışçıl çözüm arayışına dayalı bir politika benimsemişlerdir. Grubun temel amacı, bölgedeki çatışmaları sona erdirerek kalıcı bir barışın tesis edilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda eş başkan ülkeler, Azerbaycan ve Ermenistan arasında diyalog ve müzakere süreçlerini teşvik etmiş; arabuluculuk faaliyetlerinde bulunarak ateşkesin sağlanması ve kalıcı bir barış anlaşmasına ulaşılması yönünde çaba göstermiştir. Özellikle 1994 yılında imzalanan ateşkesin korunmasına yönelik girişimler ve çatışma bölgelerine gözlemci gönderme teşebbüsleri bu çabaların somut örnekleri arasında yer almaktadır. Ancak bu gözlem misyonlarının etkinliği çoğu zaman sınırlı kalmış ve istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır.

Minsk Grubu'nun diplomatik girişimlerine rağmen, eş başkan ülkeler arasında mevcut olan jeopolitik çıkar farklılıkları ve yaklaşım uyuşmazlıkları, müzakere süreçlerinin etkinliğini büyük ölçüde zayıflatmıştır. AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ meselesinde izlediği politikalar, barışçıl çözüm yönündeki iyi niyetli çabalara rağmen gerek yapısal zorluklar gerekse üçüncü tarafların çıkar temelli yaklaşımları nedeniyle istenilen etkiyi yaratamamıştır.

Rusya, Güney Kafkasya'daki eski nüfuzunu yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır. Ermenistan'ın Rusya dışındaki aktörlerle silah anlaşmaları yapması ve ABD ile AB'den mali destek alması, Azerbaycan'ın Türkiye ile iş birliklerini güçlendirmesi ve Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında doğalgaz krizinin etkisiyle Azerbaycan'ın Avrupa nezdinde stratejik öneminin artması gibi gelişmeler, Rusya'yı bölgede daha etkin bir rol üstlenmeye sevk etmiştir. Rusya'nın Minsk Grubu üyeliği ve eş başkanlığı, bu hedefe hizmet edecek araçlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak, çatışmanın taraflarından biri olan

Ermenistan'a silah satışı gerçekleştirmesi, tarafsızlık ilkesini zedeleyerek arabuluculuk rolünün inandırıcılığını ve etkinliğini zayıflatmıştır.

Fransa ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Güney Kafkasya'da oluşan güç boşluğundan yararlanarak bölgedeki etki alanını genişletme arzusundadır. Ancak bu hedef, Fransa'nın özellikle Ermenistan ile geliştirdiği yakın ilişkiler nedeniyle sınırlanmıştır. Ermenistan'a sağlanan yardımlar, silah anlaşmaları, Fransız Senatosu'nun Ermenistan yanlısı kararları ve Ermeni diasporasının politik etkisi, Fransa'nın tarafsız bir aktör olarak algılanmasını zorlaştırmakta ve arabuluculuk kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmaktadır.

Benzer şekilde ABD de Güney Kafkasya'da etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Ancak, tıpkı Fransa gibi Ermenistan ile geliştirdiği yakın temaslar dikkat çekmektedir. Ermenistan'a sağlanan mali destek, ortak askeri tatbikatlar ve silah anlaşmaları, ABD'nin de arabuluculuk rolünü zedeleyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, her üç devletin de Karabağ meselesine yönelik politikaları, bölgesel çıkarlarını önceleyen ve tarafsızlıktan uzak yaklaşımlar sergilemektedir. Rusya, Fransa ve ABD'nin bu meselede ulusal çıkarlarını ön planda tuttukları gözlenmektedir. Bu noktada bu üç büyük gücün Dağlık Karabağ konusundaki tutumlarının realist teorinin varsayımlarını belirgin bir şekilde doğruladığı ileri sürülebilir. Buna göre, her üçü de dış politikalarını ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Bunun yanında güç dengesi ile ilgili kaygıları da son derece belirleyici bir rol oynamaktadır. Rusya, Fransa ve ABD'nin bölgede güç ve nüfuz arayışları ile aralarında oluşan rekabet Dağlık Karabağ meselesinin neden çözümsüzlüğe mahkûm edildiğini açıklamada araştırmacılara güçlü bir gerekçe sunmaktadır. Bu durum, söz konusu aktörlerin AGİT Minsk Grubu çatısı altında arabuluculuk rollerini sınırlamış ve Karabağ sorununda kalıcı bir barışa katkı sunma kapasitelerini azaltmıştır.

Bu noktada Minsk Grubu'nun kararlarının bağlayıcı olmamasının ve hatta yaptırım gücünün bulunmamasının süreçte bir tıkanıklığa yol açıp açmadığı sorusu akıllara gelebilir. Ancak arabuluculuk rolünü yürüten hiçbir aktör doğası gereği böyle bir yaptırım gücüne sahip değildir. Dolayısıyla bu durum sadece Minsk Grubu'na özgü değildir. Bu nedenle söz konusu başarısızlığı kurumsal zayıflıktan ziyade devletlerin ulusal çıkarlarının çatışmasının bir sonucu olarak görmek daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmada xxx, yyy, bölümlerinde katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada xxx, yyy bölümlerinde katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %XX, 2. yazarın katkı oranı: %YY*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur. (Varsa) finansal destek alınan kurum burada belirtilir.*

Teşekkür (Varsa) : *Yayın sürecinde katkısı olanlar ve destek alınan kuruma teşekkür burada belirtilir.*

Ethics Statement: *XXX*

Author Contributions: XXX

Conflict of Interest: *XXX*

Acknowledgement: XXX

KAYNAKLAR

Aktoprak, E. (2013). Bölgesel uluslararası örgütler: Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı. In Ç. Özen & Ö. Tonus (Eds.), *Uluslararası örgütler* (s. 120-142). Anadolu Üniversitesi Yayını.

Allahverdiyev, T. (2010). Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Karabağ Sorunu. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bursa.

Altunsuyu, S. İ. (2025). Türkiye-Azerbaycan Güvenlik İşbirliğinde Zengezur Koridoru. *Düşünce Dünyasında Türkiz, 16*(2), 159-186. https://doi.org/10.59281/turkiz.1724939

Arı, T. (2006), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

ARKA News. (2024). Pashinyan: OSCE Minsk Group de facto ceased to exist in 2022. https://arka.am/en/news/politics/pashinyan_osce_minsk_group_de_facto_ceased_to_exist_in_2022/

Armenpress. (2024, 17 January). *French Senate resolution demanding sanctions against Azerbaijan supports Armenia's territorial integrity*. Armenpress. https://armenpress.am/en/article/1128297

Askerov, A. (2020). The Nagorno Karabakh Conflict: The Begining of The Soviet End. A. Askerov, S. Brooks, L. Tchantouridze (Ed.). Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis (s.55-82). London: Lexington Books.

Avrasya İncelemeleri Merkezi. (2023, 11 Eylül). *ABD Dağlık Karabağ savaşında tarafsızlığını bozdu; umarım Ermenistan kendini savunabilir*. https://avim.org.tr/tr/Bulten/ABD-DAGLIK-KARABAG-SAVASINDA-TARAFSIZLIGINI-BOZDU-UMARIM-ERMENISTAN-KENDINI-SAVUNABILIR

Bercovitch, J., & Jackson , R. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: : Principles, Methods, and Approaches* . Michingan: University of Michigan Press.

Beşikçi, A. G. S. Ö. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 16(2), 237-252.

Canar, B. (2012). Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ile İlişkileri. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 21-38.

Caspian News. (2020, 8 October). *Putin says fighting is not taking place in territory of Armenia*. Caspian News. https://caspiannews.com/news-detail/putin-says-fighting-is-not-taking-place-in-territory-of-armenia-2020-10-8-0/

Caucasus Watch. (2022, 31 May). *Azerbaijan complained to French ambassador over meeting of Paris Mayor with separatist Nagorno-Karabakh leaders*. Caucasus Watch. https://caucasuswatch.de/news/5437.html

Charpentier, J. (2002). *Institutions internationales*. Dalloz.

Çam, E. (2005), *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.

Çetin, Ş., & Turan, R. İ. (2023, 11 Eylül). ABD Karabağ'daki sözde seçimi tanımadığını duyurdu. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-karabagdaki-sozde-secimi-tanimadigini-duyurdu/29895

Dedeoğlu, B. (2008), *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Deutsche Welle. (2025, 15 Ocak). *ABD ve Ermenistan'dan stratejik ortaklık anlaşması*. https://www.dw.com/tr/abd-ve-ermenistandan-stratejik-ortakl%C4%B1k-anla%C5%9Fmas%C4%B1/a-71297706

Deveci Bozkuş, Y. (2023, 12 Eylül). 3 soruda: Ermenistan-ABD askeri tatbikatı ne anlama geliyor? Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-ermenistan-abd-askeri-tatbikati-ne-anlama-geliyor/2989848

Ekici, Y. (2022). Dağlık Karabağ'da Ermeni İşgali (1988-1993). Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (29), 134-144.

Elma, F. (2015). Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Bağımsızlık Süreci: Demokrasiye Geçiş ve Devlet İnşasının İlk Yılları (1988-1993). Yeni Türkiye, 75, 190-201.

Ercan, M., Abbasov, S., & Gemici, E. (2023). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Dağlık Karabağ Sorununun Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Politikasına Etkisi. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 6(2), 155-166. https://doi.org/10.59886/tsbder.1283029

Ermeni Haber Ajansı. (2025, 28 Mart). *ABD'den 60 Kongre üyesi, Marco Rubio'ya Azerbaycan'a askeri yardımı durdurma çağrısında bulundu*. https://www.ermenihaber.am/tr/news/2025/03/28/ABD-60-Kongre-üyesi-Marco-Rubio-Azerbaycan-askeri-yardım/301038

Euronews (2024, 2 Şubat). *Paşinyan: Ermenistan, askeri ve savunma ihtiyaçları için artık Rusya'ya güvenemez.* Euronews. https://tr.euronews.com/2024/02/02/pasinyan-ermenistan-askeri-ve-savunma-ihtiyaclari-icin-artik-rusyaya-guvenemez?utm_source=chatgpt.com

Euronews. (2023, 26 December). *Azerbaycan'dan iki Fransız diplomat için sınır dışı kararı*. Euronews. https://tr.euronews.com/2023/12/26/azerbaycandan-iki-fransiz-diplomat-icin-sinir-disi-karari

Euronews. (2024, 5 Nisan). *AB ve ABD'den Ermenistan'a 330 milyon euro destek*. Euronews. https://tr.euronews.com/2024/04/05/ab-ve-abdden-ermenistana-335-milyon-dolar-yardim

Eyvazlı, E. (2017). Türk Basınında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 4*(1): 57-74.

Filippov, A. (2024, 11 Temmuz). *Rusya'dan, Ermenistan'ın NATO zirvesine katılmasına tepki*. Sputnik Türkiye. https://anlatilaninotesi.com.tr/20240711/rusyadan-ermenistanin-nato-zirvesine-katilmasina-tepki-1085754026.html

France 24 (2020, 2 October). *France, Russia and US call for immediate truce in Nagorno-Karabakh*. France 24. https://www.france24.com/en/20201002-france-russia-and-us-call-for-immediate-truce-in-nagorno-karabakh

Galbreath, D. J. (2007). *The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. Routledge.

Gök, A. (2022). "Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar". Güvenlik Stratejileri Dergisi, Ağustos (Ağustos 2022), 109-45. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.1093710

Hovhannisyan, N. & Bagirova, N. (2020, 10 October). *Armenia and Azerbaijan accuse each other of violating Nagorno-Karabakh ceasefire*. Reuters. https://www.reuters.com/world/asia-pacific/armenia-azerbaijan-accuse-each-other-violating-nagorno-karabakh-ceasefire-2020-10-11/

JAMnews. (2021, 24 Aralık). *French presidential candidate's visit to Karabakh sparks protest in Azerbaijan*. JAMnews. https://jam-news.net/french-presidential-candidates-visit-to-karabakh-sparks-protest-in-azerbaijan/

Kazimbeyli, Y. (2023, 21 November). *President Aliyev blames France for destructive policy in South Caucasus*. Caspian News. https://caspiannews.com/news-detail/president-aliyev-blames-france-for-destructive-policy-in-south-caucasus-2023-11-21-21/

Keskinkılıç, B. (2025, 2 Eylül). *Türkiye, AGİT Minsk Grubu'nun kapatılmasına ilişkin kararı memnuniyetle karşıladı*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-agit-minsk-grubunun-kapatilmasina-iliskin-karari-memnuniyetle-karsiladi/3675860

Khalilov, V. (2022, 9 Eylül). *France delivers demining equipment to Azerbaijani Mine Action Agency*. AzerNews. https://www.azernews.az/nation/199085.html

Kılavuz, İ. T. (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. *Avrasya Etüdleri, 52*(2), 51-78.

Kişi, E. (2022). Bir tarafta pandemi, diğer tarafta savaş: Tarihi ve siyasi yönleri ile "2020 Dağlık Karabağ Savaşı". *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(1), 1–8. https://doi.org/10.54614/OJFHSS.2022.933177

Mammadli, S. (2022, 13 Haziran). *Thirty-year-long history of Azerbaijani-French diplomatic relations with ups and downs*. AzerNews. Erişim adresi: https://www.azernews.az/analysis/195087.html

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. (2022, May 27). *No:469/22, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on summoning the Ambassador of the French Republic to the Republic of Azerbaijan to the Ministry*. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. https://mfa.gov.az/en/news/no46922

Mosser, M. W. (2015, 5-8 March). *The EU and the OSCE: Partners or rivals in the European security architecture?*[Paper presentation]. European Union Studies Association (EUSA) Conference, Boston, MA, United States. http://aei.pitt.edu/79442/1/Mosser.pdf

News.am. (2022, May 27). *President Harutyunyan receives delegation led by Mayor of Paris Anne Hidalgo*. News.am. https://news.am/eng/news/704320.html

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2025a). *Who we are*. https://www.osce.org/whatistheosce

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2025b). *OSCE Minsk Group*. https://www.osce.org/mg

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2025c). *Mandate*. https://www.osce.org/minsk-group/108308

Özer, Ç. (2025). II. Karabağ Savaşı Sonrasında Türkiye Azerbaycan Güvenlik ve Savunma İlişkileri. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 6*(1): 1-27.

Pekçetin, A. S. (2023, 6 Kasım). *Fransa-Ermenistan ilişkileri bağlamında Karabağ meselesi*. ANKASAM. https://www.ankasam.org/anka-analizler/fransa-ermenistan-iliskileri-baglaminda-karabag-meselesi/

Rehimov, R. (2022, 16 Kasım). *Azerbaycan: Fransız Senatosu tarafından kabul edilen kararı şiddetle reddediyoruz*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-fransiz-senatosu-tarafindan-kabul-edilen-karari-siddetle-reddediyoruz/2739515

Rehimov, R. (2023, 28 Ağustos). *Azerbaycan'dan Fransa Cumhurbaşkanı Macron'a tepki*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycandan-fransa-cumhurbaskani-macrona-tepki/2978025

Rehimov, R. (2024). Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: AGİT Minsk Grubunun feshedilmesinin zamanı geldi. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-agit-minsk-grubunun-feshedilmesinin-zamani-geldi/3218786

Reuters (2020, 3 October). *Russia, Iran concerned about Syrian and Libyan fighters in Nagorno-Karabakh: Moscow.* Reuters. https://www.reuters.com/article/world/russia-iran-concerned-about-syrian-and-libyan-fighters-in-nagorno-karabakh-mosco-idUSKBN26N2U6/

Reychler, L., & Langer, A. (2006). *Researching peace building architecture (Cahiers Internationale Betrekkingen en Vredesonderzoek).* Leuven: Centre for Peace Research and Strategic Studies.

Stedman, S. J. (1997). Spoiler Problems in Peace Processes. *International Security, 22*(2), 5–53. https://doi.org/10.2307/2539366

Steinberg, J. B. (1992). *The role of European institutions in security after the Cold War: Some lessons from Yugoslavia.* RAND Corporation.

The Moscow Times. (2024, June 19). *Russia accuses France of risking war in South Caucasus after Armenian arms deal.* https://www.themoscowtimes.com/2024/06/19/russia-accuses-france-of-risking-war-in-south-caucasus-after-armenian-arms-deal-a85464

Touval, S. (2003). Mediation and foreign policy. *International Studies Review, 5*(4), 91–95. https://doi.org/10.1111/j.1079-1760.2003.00504009.x

Ünyılmaz, H. (2016). *Uluslararası toplumda uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü* [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, M. (2013). Karabağ Savaşı ve Adım Adım Hocalı Soykırımı. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 9(2), 95-104.

Yılmaz, M. E. (2012). Türkiye'de Arabuluculuk Uygulamaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1*(3), 7-16.

Zartman, I. W. & Touval S. (2007) International mediation. In: Crocker Chester A, Hampson Fen Osler, Aall Pamela (eds) *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Washington, DC: United States Institute of Peace, 437–454.